

KIRKELIG BEGRAVELSE

EN HISTORISK OVERSIGT AF P. SEVERINSEN

(SLUTTET).

Dog det var jo slet ikke alt dette med Græs og Hyld og Tuer eller Tøj til Bleg eller et Par tøjrede Faar, der var Skavanken. Det usømmelige var, at der allerede dengang ikke var Plads til Gravfred, men at man idelig gravede de døde op, for at en anden kunde komme ned. Derfor greb man til at bygge et *Benhus* paa Kirkegaarden. Vi har intet bevaret i Danmark. De bestod i en Kælder, hvori Benene kastedes, og derover et Slags Kapel. I Slesvigs Stifts Statuter fra 1497 paalægges, at »Kirkeværgerne skal ved Kirkerne indrette passende Rum for de dødes Ben, fordi man fromt maa tro, at mange af saadanne Døde er i den evige Ære« (Thorkelins Kirkelove 89). Der omtales, at Hans Tavsen nogle Gange prædikede paa Graabrødrenes Kirkegaard i Viborg fra Benhuset. Ved Nikolaj Kirke i København lod Købmand Hans Trægaard († 1641) opføre et Benhus, »Gud til Ære og afdøde kristne Menneskers opgravne og adspredte Ben til Hvile og Forvaring.« Deraf findes en Tegning i Københavns Bymuseum.

Forholdsviis, men ogsaa kun forholdsviis i Fred for al denne Oprodnings var de privilegerede inde i Kirkegulvet. Hverken med fornemme Paragrafer eller med Pave Gregors frygtelige Historier lod Døren sig spærre. Det var jo Gejstligheden og Adelen. Ved Middelalderens Slutning lagdes ret store flade Ligsten over Gravene, og ud over dette forholdsviis beskedne var man ikke naaet i Danmark før Reformationen. Men en ny Fase i denne Begravelsesfornemhed var paa Vej. Den var fuldbaaren mod Syd hos Paverne og Italiens Renaissancefyrster. Hos dem er der en hedensk Trang til pompøst Æresminde, og hvis saa en Mand som Michelangelo faar den Opgave at lave et værdigt Monument, kan det jo nok faa Dimensioner. Den kolossale Mosesstatue og forskellige andre Statuer er kun Dele af det planlagte Epitafium for Pave Julius II. Det blev ikke færdigt. Men Peterskirken og de italienske Fyrstestæders Kirker har rigelig stor Kunst i Retning af Epitafier. Der kom ogsaa den Tid, da i Danmark en Adelsmand eller en Storborger ikke kunde nøjes med en Ligsten i Kirkegulvet men maatte have et Epitafium paa Kirkevæggen.

Kirkereformationen var sig bevidst at have til Opgave at fjerne Elementer af fremmed Oprindelse fra Kristendommen. Det gjaldt ogsaa Synet paa Begravelsesvæsenet. Dette med Vievand og andet, der gjorde et bestemt Stykke Jord til »kristen Jord«, der var naadefuldere at ligge i end anden Jord, det afvistes. Kirkegaarden var de hensovedes »Sovested«, mens der ventedes paa Herrens Genkomst. Og nu blev ikke Jordens og Pladsens skjulte Kræfter men *Sømmeligheden* det afgørende Spørgsmaal.

En saadan ung og stærk Bevægelse, baaret af en begejstret Tro, er i Almindelighed klar over at nu — i denne klare Evangelii lyse Dag — skal det være forbi med al gammel Slendrian. Og saa gaar det alligevel i Almindelighed ikke saa raskt eller saa grundigt til, fordi der er en stor træg Menneskemængde, som ikke er nem at faa ud af gammel Vane.

Saaledes var det ogsaa med Reformationens Forhold til Begravelsesvæsenet.

Luther selv kritiserede haardt den gamle Slendrian, og viser sig for Resten i dette som i saa meget andet som den rigtige Fremskridtsmand. Tydeligst har vi det ud-
talt i hans Skrift »Om man maa flygte fra Døden«. Det er skrevet i Pesttid 1527.

Han rejser her det Spørgsmaal, om det ikke var farligt at have Kirkegaard midt i Byen, og om det ikke var rigtigt at have den uden for Byen for mulig Smittes Skyld. De Gamle havde jo deres Grave udenfor Byen.

Derfor skal mit Raad ogsaa være efter saadanne Eksempler at indrette Begravelser udenfor Staden. Og desuden, saadan som vi her i Wittenberg har Kirkegaard, saa skulde ikke alene Nøden men ogsaa Andagten og Ærbarheden drive os til at lave en fælles Begravelsesplads udenfor Byen. Thi en Begravelse skulde jo gerne være en køn, stille Plads, der var afsondret fra alle Omgivelser, og hvor-
paa man kunde gaa og staa med Andagt for at betragte Døden, Dommen og Opstandelsen og at bede. Altsaa at samme Plads var som et ærefuldt, ja, næsten et helligt Sted, at En kunde vandre der med Frygt og al Ære, eftersom uden Tvivl adskillige Hellige ligger der. Og omkring paa Murene kunde man lade male saadanne andægtige Billeder og Malerier.

Men vor Kirkegaard, hvad er den? Fire eller fem Gader og to eller tre Torve er den, saa at der ikke er noget mere befærdet eller uroligt Sted i hele Staden end just Kirkegaarden, hvor man daglig, ja baade Nat og Dag, løber over, baade Mennesker og Kvæg, og enhver har fra sit Hus en Dør og en Gade ud til den, og der sker allehaande paa den, sagtens ogsaa den Slags, som ikke skal siges. Derved bliver Andagten og Æresbevisningen for Begravelserne rent og bart til ingenting, og ingen regner dem mere, end som man løb hen over Rakkerens Aadsler, saa at Tyrken ikke kunde holde Stedet mere i Vanære, end vi gør. Og dog skulde vi der hente idel Andagt, betænke Døden og Opstandelsen og skaane de Hellige, der ligger der.

Men hvordan kan man gøre saadant paa et befærdet Sted, som Hvermand skal over, og som er for Hvermands Dør? Saa naar der skal være nogen Ære ved Begravelsen, vilde jeg hellere ligge i Elben eller i Skoven. Men naar Begravelsespladsen laa derude paa et afsondret, stille Sted, hvor ingen skulde løbe igennem, saa vilde det se helt aandeligt, ærbart og helligt ud og kunde ogsaa laves saaledes, at det fremkaldte Andagt hos dem, der vilde gaa der. Det skal nu være mit Raad. Hvem der vil gøre det, han gøre det. Hvem der ved bedre, han gaa videre. Jeg er ingens Herre.

Saadan dømmes og opmuntrer Reformatoren. I de vedtagne Kirkeordninger er der ogsaa gerne noget om de kristne »Sovehuse«, at nu skal de til at holdes »rene og pyntelige«. Men Godtfolk i Wittenberg havde aabenbart ikke Luthers Følelse af at staa overfor noget usømmeligt. Naar det havde kunnet gaa i saa mange Hundrede Aar, maatte det vel kunne gaa foreløbig endnu! Fra 1539 har vi et lille Brev fra Luther, hvori han beder Borgmesteren i Wittenberg om at gribe ind, for nu bliver det for galt paa Kirkegaarden. Der staar fra gammel Tid en Bryggepande paa Kirkegaarden, og den maa man vel finde sig i. Men nu hugger Tømmerne Tømmer til, saa man ikke kan høre et Ord i Kirken.

1542 udgav Luther sine Begravelsessalmer med en smuk livlig Fortale, hvor han vender tilbage til sin Tanke om at ære Gravene ved at smykke Væggene med paamalede Skriftsteder, hvoraf han derefter anfører et Udvalg.

Som man kan vente, har Kirkereformationen da ogsaa i Danmark haft Øje for Kirkegaardene. *Peder Palladius* har skrevet op, hvad han brugte at sige til Sjællands Bønder paa sin første Visitatsrejse, da luthersk Skik skulde indføres. Der er ingen Tale om Forandring af Landsbykirkegaardens Indretning. Bare ingen Slendrian. Kirkegaarden skal staa altid ren og udi gode Maade, ingen Hylder eller Nælder skal være der, ingen Tid højere Græs end over eens Ankelkode, smukt jevnlangt Græs, saa

at Kirkeværger lader den slaas to eller tre Gange om Sommeren, at gode Folk kan gaa hen paa Kirkegaarden til deres Forældres Grave. Det skal være langt fra, at Øksne eller Fæ kan komme ind. Nej, smukt indhegnet med Riste, Stette, Port og andet, hvad dertil er Behov. Og ingen maa tilstedes at ride og rende ind paa Kirkegaarden i Bryllups-Tid. Det hørte Djævelen til saavel som den Slemmeri og Demmen, man havde i Kirken paa anden eller tredje Bryllupsdag (Visitatsbogen, 1. Part).

Jeg skal ikke her anføre alt det Stof, der ellers foreligger om, hvordan det saa gik. *Troels=Lund* har jo samlet en Del, men paa en underlig humørsyg Maade og præget af, at han ingen Besked vidste om Middelalderen. Derfor faar han tit Tingene stillet aldeles paa Hovedet. Særlig ondartet er maaske netop Bindet om Død og Begravelse, ikke mindst ved dets uvorne Tone.

At der ved Reformationen skete en Fremgang med Kirkehusene er vel utvivlsomt. De fik nu deres Indtægter ganske anderledes sikrede end i Middelalderen, da i al Fald ethvert Bispeskifte betød en stor Udskrivning, og kunde Kirken ikke udrede sit Subsidium, havde den at aflevere Kalk og Disk. Der blev nu Raad til Anskaffelse af det fine kunstneriske Inventar, vi mange Steder glædes over, og der blev stundom bygget Kirketaarn og den Slags. Man ser ogsaa i Kirkeregnskabsbøgerne, at der idelig blev passet paa Kirkegaardens Hegn. Skulde der været gjort mere, havde der ogsaa været Evne dertil. Men man gør jo ikke mere, end hvad Sansen er bleven vaagen for. Det var her, det kneb, og det var værst i Byerne, hvor Kirkegaardene vel oven i Købet laa saadan, at det næsten ikke var til at undvære dem til al den nedarvede Brug. Forbud forsøges dog, f. Eks. med Nikolaj Kirkegaard i København og med Kirkegaarden i Helsingør (Vore Kirkegaarde 1924, S. 11). Man ser et Eksempel paa Forholdsregler overfor overfyldte Kirkegaarde. 1551 forbydes det for de første 10 Aar at begrave paa Graabrødrenes Kirkegaard i Odense, da den er »meget forgravet med Lig-Graver« (Danske Kirkelove I 305). Muligvis har Graabrødrenes Kirkegaarde været særlig overfyldte fra Middelalderens Slutning af.

Det ser ud, som om man i Frederik II.s Tid har været inde paa et bestemt System med at faa Kirkegaardene til at se ordentlige ud. Paa Roskilde Landemode 1561 hedder det, at Kors skal borttages af Kirkegaardene, men man ved ikke, om vi i Danmark har haft Skikken med at rejse et stort Kors midt paa Kirkegaarden, og om det er det, man vil af med, eller om det er Gravkors. Det er ganske vist Niels Hemmingsens Tid, men saa kalvinsk var man dog ikke, at det ser rigtig forstaaeligt ud. Sagen trænger til nærmere Oplysning.

Klarere lyder et Monitum fra Roskilde Landemode 1581: »Alle forhøjede Grave paa Kirkegaardene skal afskaffes, og Kirkegaardene gøres slette og jævne; thi Kgl. Maj. vil ikke tilstede Adelen forhøjede Grave, meget mindre Borgere eller Bønder«. Den, der har set en græsgroet Kirkegaard fuld af Tuer af glemte Grave, forstaar den Lyst, der opstaar til at jevne Terrænet for at faa det til at se ordentligt ud. Paa den anden Side kan det dog vel næppe have været Meningen at gøre Gravene helt usynlige. Fra Vejle har vi 1594 en Vedtægt, hvorefter man ikke mere maa bygge Gravene op med Gravtræer over de døde. »Men er nogen begærendes at sætte nogen Monument over deres døde Venner, som ere begravne paa Kirkegaarden, da maa de lade det indfæste udi Muren«. (Danske Kirkelove II 517).

Troels-Lund fortæller: »Endnu 1632 var man i Aarhus ikke videre, end at det forbødes blot at rejse en Tue over Graven paa Domkirkens Kirkegaard«. Det er nu en egen Maade at referere paa, thi det, der foreligger, er et Kongebrev, hvorved Lensmanden og Biskoppen faar Ordre til at stifte Forlig mellem Aarhus Kapitel og Borgerskabet om Stolestader og om »Gravene paa Kirkegaarden at ophøjes«.

Hvad Forlig de fik lavet, ved vi ikke.

Udgangspunktet er Forbudet i Forordningen 3. April 1576, hvorved Adelen ophøjede Grave i *Kirkegulvene* forbødes. Men det synes noget ubegavet at ville uden videre overføre dette paa Kirkegaarden, især da just nu den italienske Vind var naaet til Danmark, og man begyndte med Epitafier paa Kirkevæggene. Vi ved imidlertid kun disse tre Notitser. Det vilde være af Interesse at faa oplyst, hvilket Kirkegaardsideal der har været paa Færde, og om der er kendte Eksempler paa dets Gennemførelse. Regulativet fra Vejle minder jo om Pladen i Finderup Kirkes Væg med Indskriften: »Blandt Kirkegaardens Døde hviler Ove Høegh-Guldberg ved sin Hustrus Side«.

I det store og hele blev denne Bestemmelse vistnok et dødt Bogstav. Og et Hundrede Aar senere tales der af Udlændinge om, hvordan man i Danmark smukt passede Gravene med Blomster. Men først det 19. Aarhundrede gjorde Kirkegaarden til en plejet Have. Enkelte ligger vel i Græs endnu uden Plantning ude paa Jyllands vejrhaarde Vestside.

Men det vanskelige er stadig *Gravfreden*, og det føles. Den uendelige Roden i Bedsteforældrenes Grave har været en slem Fortolkning til Gravstenenes »Hvil i Fred«! hvis denne Fred skulde forstås om Gravens Fred. Det skulde den for Resten helst ikke paa kristne Gravmæler. Men paa kristne Kirkegaarde skulde der dog være Gravfred. I den Retning er hidtil vort kristne Begravelsesvæsen en tusindaarig Skandale. Og det stammer fra den katholske Forestilling om »kristen Jord« som Hovedsagen. Det indses ikke, hvorfor det skal gøres saa vanskeligt at anlægge Gravsteder paa privat Grund.

Men man kan dog ogsaa sagtens paa Landet skaffe saa megen Plads, at der bliver virkelig Gravfred i Menneskealdrer. Og var Stæderne lidt mere interesserede, kunde de ogsaa gøre en Del.

Det er i den Henseende oplysende, hvad *Jøder* gør. Der er mange, der har set den gamle Jødekirkegaard i Prag. Sten staar op ad Sten i et Mylder, som man ikke forstaar, der kan være Grave til. Jo, thi Gang paa Gang er der paaført et nyt Lag Jord, saa at Overfladen nu ligger i Højde med 1. Sal i de omliggende Huse. Saaledes kunde der atter og atter begraves paany uden at forstyrre de gamle Lig. Men Ligstenene toges stadig med ovenpaa.

Prof. Simonsen (fhv. Overrabiner), som meddelte mig det, skrev:

»Jeg tror, at hvis der virkelig her i Danmark skulde være for knapt med Plads, den kristne Menighed da kunde følge Eksemplet fra Prag, og der da kunde opstaa moderne Gravhøje af en ganske ejendommelig Skønhed. Nogle Plantninger vil jo ligesom Gravstenene i Prag kunne føres med fra Lag til Lag, og man vilde ikke mere behøve at fjerne endnu ufortærede Lig efter den korte Hvile af 20 Aar« (Kirke-Tidende 1918, S. 235).

Ja, dette vilde være Kirkegaards-Kultur, hvorfor jeg lader Tanken gaa videre.